

AMERICAN

Öfversättningar,

Bestrefna/

och med

Wederbörandes tillståndelse/

Under

Oeconomiae PROFESSORENS, och Kongl. Vetensk.
Academ. Ledamots/

Herr PEHR KALMS,

Inseende/

För Magister Kranssens århållande

Utgifne/

Och till allmänt ompröfwande öfverlämnade i Åbo Academies
åfte Gaf s. m. den 26. Maj 1753.

af

ANDERS GHYDENIUS.

Öfverbeträffande

~~Åbo Academies~~

Tryckt, hos Directören och Kongl. Boktr. i Stor-
Föreståndet Finland, JACOB MERCKELL.

Anders Ghidenius

Kongl. Maj:ts

Proman och Biskop öfver Ups Siste den 18 Kongl.
Academiens Högskoleföreläsare PROCANCELLER, samt
Ledamot af Kongl. Svenska Vet. Akademien,

Den Högvärldigste Herren/

Herr DOCTOR **JOHAN**
BROWALLIUS,
min Högskoleföreläsare.

Betänka si Högskoleföreläsare Herr Biskop, at besta så rader
af en obfvarad hand, och skrifte meningar i en fring-
skurentid, utbedt sig allerdminstast den heder, at endast
så inofade med Högskoleföreläsare Herr Biskopens löfsta namn
och i lugn under så Högst förvar.

Emne

871879

Småten för gagneliga och födande vetenskaper har under
Högvördigste Herr Biskopens Anförande och Styrjel hos
oss lifligt högt. Naturkoningen, som för låg så godt
som uti lunda om ei aldeles i mörter hos oss, prälar nu med
glants, af Edra skarpsynta ögons lins. Vår svichande
hushållning har af Edert maladisa smille och mogna wett
fattat fastare rötter, märckelig förlofring och säkert hopp.

Vårt fosterland skal derföre aldrig förgiata den dag Hög-
wördigste Herr Biskopen steg på Ginst betn, och aldrig glöms-
ma Dens luf, som afstrat des wäl stånd.

Jag har sielf varit ett mål för Edra godheter. Mina
öden i framtiden förtör jag äfwen, näst Gud, i Edra barm-
händer. Och här fördenstid all den tacksamhet, som på eter
känslamt sinne någonsin falla kan finnas hos mig.

Witt fördrags rista herta har wäl träffat för den
olufan, at hafwa en bändig tunga och maclande fadder til sin
tolck; Men dristar dock säga, at ingen af alla dem, som Edert
Högberömda namn fördras, med större nit och tillförsäkt, än
jag, kan wara

Högvördigste Herr Biskoppens

allier ödmälsaste tjänare,
ANDERS CHYDENIUS.

IOHAN WETIN

III AUCTOREN.

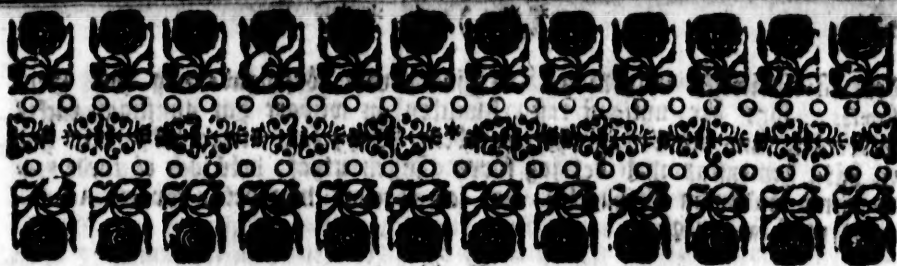
Min Gunstige Cousin!

J Anden et halft hundra de tabl, har konsten af naturen, i vårt I. Jäbernes land, wännit mera, än wåra förfäders kårpa brynior på några hundra de år mechtat infrekta. Wi se med icke mindre förundran än segnad, wåra torra stenbackar, uti frughetårande åker sålitt sötbytte. Wi se, wåra sumppiga lårr och måsar i gröna engar och stidna betes hagar förwandlade. Uteländt prach, synes ei uti wåra prächtiga hus och kläder, ty de prydas af egen tillwärfning. Wårt stögde flammer klingar och krusware i drönen, än de gamlas wapnebröl och dundra de stöt. Uteleningen, som besöker wåra hamnar, hemtar igen sitt fordom tagna lån, uti hwarjehanda råemmen. Swillen kunde efter så många erhållna segrar twisla, at ju icke det öfriga skulle falla till söga? Ibland de största hinder, som nu mera kunna gådra och motstånd, råfnas billigt en snäf inwertes rörelse. Min Cousin, jag kan wäl icke öka Ederet låford, ty J ägen om Ederet grandeliga lärdom, ogemena qwickhet och hyfsa de se der många witter och swålbig Domare; men så får jag dock låf, at berömma Eder berömmwanda nist, för allmän wälfärd. Det är ej bekant, med hwad färdighet, J, wid Lärösätet i Sala, förswarat wåra strömmars rensning, och de medel J dertill föreslagit. Nu lemuen J ej, et på allt sett beqwemt fahrtug, at nytjas i dem och andra wagn, till handelens wid macht hållande och förlofring. Jag röres af en ganska stor segnad, då jag ser Eder, Min Cousin så berömligen använda Eder wettenskap till samfält nytta, och skal min segnad mångfalt fördubblas, då jag får se Eder förtienst och stickelighet wara belönt. Imidlertid önskar jag Eder min Cousin mycken lycka til den gröna lager, som snart skal pryda Eder Hieka. Synna alltid min Cousin, en, som med uprichtig tillgifwenhet, stedsse skal finnas

Min Gunstige Cousins

ANDERS CHYDENIUS

trognaste wen och tienare
IOHAN WELIN.

För någon tid sedan utgaf jag en del af min Broders tankar och förslag angående fartens befordrande genom strömmar och insidar i riket. Sedermåra har jag med nåde förnåmit, at Högl. Kongl. Wetenstaps Academiens berörde förslaget, hos Hans Kongl. Maj:st til nyttjande recommenderat, och at Höga wederbörande utom des om strömmarnas och farvatnens ränjande i Finland skola wara omtändte, så at dertill mer del redan blifwit anslagne, och Hans Kongl. Maj:st om sakens wärksättande nådig befalning til Högl. Kongl. Kammar Collegium affärdat. Jag har ock wed lediga stunder kommit at genomläsa några rese beskrifningar, och ibland dem Campanius om Nya Sverige, som bland annat pag. 136. säger: Sina båtar gjöra de (willa Americanerne) af bark utaf Cedertred eller bidet, som der finnas öfwer måttan stora och tiöcka, bindandes dem så nått i hop, at the tunna lägga them tilsammans och bära med sig, hwarest de taga wägen; och ndr the komma til några kilar, som löpa up istån rewieret och de willja deröfwer, ställa de dem i watnet, och fara så dermed hwarest dem lyfter. The brukade ock at gjöra sig båtar af Cedertred, hwilka the med eld utbrände, skidrandes sedan det brändä bort med sten, been, eller Musle Skal. Härigenom upstādes min nyssenhēt, at så andrāre weta huru samma båtar skulde försärdigas; jag lās för den skuld flere rese beskrifningar öfwer de orter, der de brukas; som i synnerhet P. de Charlevoix uti sin Histoire de Nouvelle France T. V. p. 287. seq. Hennepin uti sin New Discovery of a vast Country in America Part. II Chap. 3. Clerken eller Bolhållaren på stieps ort California uti des Voyage to Hudsons Bay pag. 39. men lunde ci af dem

som så tillräcklig uplysning, tills jag derom förestående mig hos Herr
 Praeses, som der uttågast rest, hvilken än visshet har gunstiga städes
 underlåtit mig om beståndsbeståndet af dem. Nu, som denna sak, dels har
 en nära gemenskap med det jag förra gången utgaf, dels och ei torde wa-
 ra minne landsmän obekant, har jag föreställt mig detta för ett Acade-
 mistiskt prof läsa utgå.

S. 22

Willarna i Norta America, hafva från urminnes tider bettent sig
 af näfverbåtar. Sedan har Fransosen, som der innehafver de orter,
 hwaräst i synnerhet blifvit finnes till öfverhöf, begynt at bruka dem och
 det med oivollig bekvämlighet wid all sin handel och rörelse. De för-
 färdigas på följande sätt:

Man står af föra och gräsliga båtar, om någonstund midtelst är,
 påfret i så långa stycken, som båten skal blifwa: ty man ser, helst, at
 båten kan blifwa öfverhöf, hwilket dock med de äldre båtarne ei gjer-
 na går an. Kanterna mådes 2 och underfundom 4. Båten på näfret der
 det skal startas tillhöpa, sedan sommas så många näfverflammar, som der
 höfves, öfverkastandes till sammans, med sina och i en flusig granntetter,
 så at den flata sidan af båten ligger inåt kelfra sidan, som gädes på
 den yttre sidan af näfret och kommer at ligga inåt båten. Näfret läg-
 ges då på samma sätt, den sidan under eller under, som varit inåt
 tråden, sedan lägges man stavar på näfret i den foten, som b i botnen
 skal blifwa. Bräddarna af näfret löstas up och slås pålar i marken på
 hwarandra sidan i den ordning, at näfret twingas taga kappad af en båt,
 som smalnar af lika mycket at båda ändarna. Man öfverflader visshet
 näfret furan til, med helt tundra spälvar af et trä kalladt Thaya, eller
 af Fransosen hviit Eder, båda efter behag: men tioda, som pector i
 från i till en half genom hvar. Dessa lägges längs med sidorna helt fast
 med hwarandra, hwilcke så länge med 2, eller 3, förloret satta bågar lät-
 teligen på sidorna uppehållas, tills på dessa spälvar lägges tvångerna twi-
 öfver, som mitt ut båten böra vara böjde uti en half Cirkel, men de
 ändarna spetsigare, allt beretter som båten smalnar af. Brängerna äro och
 af Thaya, gement gen 3 tum breda och half tum tjocka och stå från 1
 till 2 tum från hwarandra och räcka alla med sina ändar up till faden,
 som salunda gädes. Man råder twentit helt smala skåger till hwarandra
 fiden, flata på ena sidan, som med sin flata sida sättes emot hwarandra
 på hwar sin sida om näfret, hwilket då wiles dubbelt utåt en små hand-
 bredt. Andarna af tvångerna, som böra gå upp emellan dessa trån, gä-
 ras väl spigiga och flata, at de ei måtte förhinder hopbunningen, man
 tager

tager sedan vågor af granrötter, sådana som de sijn nämnde; och lindar
substängerna med den dubbel welna näfver, så at ei mera än ungefärlig-
gen en half tunn är emellan, och at hwart slag går igenom näfret. Man
gior vidare tvärträda äfwen af Thuya 2 tunn breda och en tunn tjocka,
tvåra och något bredare än andarna. Uti hwardera ändan på tvärträdet
den bäras 3 a 4 hål i bredd, genom hvilka de sammans fast med suben
4. a 5 qvarter från hwarandra, at båten ei får släpa. Näfver, som
än är öppen, uti ändarna af båten, inredas litet ut nedströf, at stam-
marna ei blifwa aldeles tvåra. Då taljas spidlorna, som ligga länge
med båten, äfwen jämna i ändarna och något kortare än näfret; Ty
man wiler här åter lanternorna af näfret innåt, och sve först selswa ändar-
na, som blifwa det yttersta af stammarna lifa som öfwerkastades tillsam-
mans. Sedan göres ungefärl. ett halft qvarter derifrån närmare innåt
åter en som sammanhånde med den förra, hwilken drager spidlorna från
bägge sidorna tillsammans, och gior, at stammarna på en tvärhånds bredd
blifwa helt tunna och styfva. Stammarna öfwerdrages sedan helt wäl
med beel eller läda, och gior thet lifampet hwilkendera stammen man
med tvendet har förut, emedan de bägge äro lifa spittiga och lifa höga,
och gemueligen 2. a 3 qvarter högre än suben mittupå. Uti hwardera
stammen slås et bräde af et qvarters bredd, tvärt öfwer båten rätt up-
åt, at förwara stammarna, at de ei med föter, åror eller annat, få slä-
tas sönder. Suderna öfwerkastades med 2. tunn breda och half tunn tjocka
spidlors af Thuya, de där antingen med träpinnor eller spikar slås fast med
substängerna och giora suderna helt jämna. Längs efter båt botnen kan
och läggas et tält bräde, uti hwilket rum göres för masten, i hwilken
begagnligen kan luta emot någondera af tvärträden, och fastas dermed, när
man will, bruka segel. Anteligen öfwerdrages alla stammarna utan på
botnen wäl med beel eller läda, at watnet ei får tränga sig in genom
stammarna: Hwarföre man och under brukandet bör noga efterse, at
intet beel eller smultit vort, och derföre wara försedd med en
beel af, hwarof man kunde smalta något på det läskande stället, då bå-
ten måste wara buren på landet och fullstoppet. Rådligt är och, at wa-
ra försedd med några stycken näfver, at man, i fall någon påle eller sten
skulle rifwa hål på båten, då hade annat i beredskap, at laga hålet
med.

Dele öfwerbåtar som pläga göras från 1 och en half til 7 samnars
långd, hafwa intet allthi längden lifa störande emot bredden och diuple-
ken; Ty Heta drages här i några America mått några och samnit, at en som
wår 5 och en half samn lång, war 2 och trefteradels alnar bred mittupå:

Ande Öfwerbåtar

och blås i och en del av alla. En annan, som var 3 och en half aln lång, med
1 aln bred, och 3 quarter och 2 tum djup mittupå, och söga lägre med
ändarna. De tunna roer såsom andra båtar med så många par åror
man vill. Fast såväl Fransoserna, som willarna i America, hvilka
aldrig annars färdas i sina båtar, än med ansigtet framåt, bruka stöfs-
na, eller som Engelsk munnerna och de Svenske i Pensylvanien kalla det,
padda sig fram, då de som bat ut sitter med sin åra dragen öfver och
förändret. Med deras nyttjande brukar man gjerne den försigtighet, at
man på grunda och orna fläcken färdas mycket sacht, ty annars torde
det hända, at pilen, iwisst och stenar kunde rispa hela stocket af botnen
bort, då båten med hastighet rusar emot dem. När man ualder fram-
den, är för samma orsaks skild, et heller rådligt, at låta båten löpa
ill: hon stannar på botten utan bår hon för släpas i sitt läpp, då
en finger i watnet och bår kasten up. Om något Gruentimmet, eller
föld af roder är deruti, tager en karl och bår dem till land. Fast
ingendera wote af nåden, om allenast en brygga blesse utbyggd ifrån lan-
det, såsom topparstocket förefaller, ut med hwilken båten kunde släpas,
och så wäl kasten, som soldet, uppsättas. Sidst bäres och sielswa båten
på landet och stielset omkull; ty annars skulle han snart af wäder och
våg, emot ströden, stenar och qwislar sönder sluswas, och utom de
äfwen snarare taga råda. Men hade man at befara det solenes hela tor-
de uplösa beket attur flumarna, öfwerläder man botnen med qwislar,
eller och wänder hanc med botnen emot marken, hwilket sednare dock
ingalunda får lita, om han i flere weckor komme at ligga stilla; ty då
råda de från jorden stigande suktigheter bota nåfret. Dese nåfwerbår-
tar wara mer eller mindre, ifrån 3, till 8. år, alt som de wäl och
tas till och brukas uti rent watn; ty uti grunda, orna och steniga
watn kunnas the et länge hårdas.

Men, churu swaga och farliga dessa fartig förekomma, hafwa the
dock ogemens fördelar. Ty först löpa the lättare och fortare uti watnet,
än en träbåt, sedan kunna the och bårå stötte landning än träbåtar, at
samma stället, och det som är det förnämsta, kunna the utan nöda bår-
tas öfwer land. Derföre äro de och för Fransosen uti Canada så omist-
liga, at han dem förutan nåppeligen kunde drifwa en åttondel af den
handel, han nu endast gienom dessa båtar, hela 500 Svensk miljar,
och då mer, uti landet förfäster, så at han dem ingalunda för några
tummar guldbills umbrä. De som floderna längre up det landet at
öfver på många fläcken, dra upslida af nedfallna stora trä, annorstä-
des äro kranen och höga forber och watnfall, annorstädes äro en, eller
flera

Äro till, emellan emellan wata: så wote det och någon öfverlåtlig, at med wåra wånlige båtar af bräder gjorda, komma fort, hätt det och ofta händer, at i en flod, wåppel i. wåll från fön, mider ett hufveligt wåttfall, det man med båtar stödtigen kan komma uppför, fast floden sedan äfwan för faller ofta är på flera mil segelbar.

Det kan wäl intet annors wara, än at de, som äro wane at begåbba att det de ei ifrån barndomen blifwit wane at se, äfwen anse wår näfwerbåt för mera: lät elig, än nyfisk: Men man har ingen anledning aftröfwa hwarden om det möjlighet eller fördelaktiga bruf, då hon af flera är bestrefwen, såsom den det wendet. brukas i wårre America öfwer allt, och det med en öfrolig fördel. Herr Präst: har self färdats uti dem i Canada, öfwer 40 Svensk milles, och det öfwer oss flera lufthar. Han hade 4 sulwurna farlar med sig till roddare, rese kofen med andra farlar brarade på enot 5 farlars tungd. När de då kommo till Andan af fön Champlain och hade funnit half Svensk mil öfwer land till fön Sic. Gersmann, tog en af farlarna båten på hufsmudet, och bar den hela denna wägen (utan at hwila mera än en gång deromellan) med sådan hast, at de andra ei kunno följa honom.

S. 5.

Alla de lägen, som gibra dessa näfwerbåtar i America, för Fransosen omisteliga, gibra och deras nyfka hos och aldeles öftridig. Liggas fön färrer delen af wåra fönfka fönfningar i wåre strått, at folket om sommaren aldeles intet, eller at wåfstone med öfrolig swårighet, kunna komma till Kycka för de många mellan liggande fluten af watten och land? dem de och lätteligen kunde öfwerkomma: allenast de förbe en sådan näfwerbåt med sig. Hur många hemman äro, som ei hafwa ett eller flere träd till fönwattin, dem de och ei nåkas, utan at bygga ett särstelt fönfing wått ett och hwårt? Men huru lätt, kunde fön en farl, ta på en liten näfwerbåt med sig, ut till det ena trädet, ut till det andra, och således wåla fön fön, wår, och i fönfaret bera han hätt wålle. Men det som är det förnämsta: Hur mycket bidroge icke dessa båtar till handels rörelsens befrämjande i wårt litet bebodda Gönland? wårt land är ju så lått, som wått någon wet i wårlden, spekat med lufthar och fönfman, färrer och mindre, men de färra fönfka ofta at, med några få fönfka de fönfningar af en eller flera fönfdelars bred. De fönfware ärr, hafwa några drants, fönfhar och wåttfall, som af fönfka gienom fönfmanarna ofta at wåttfa. Denna fönfkommas gånst befrämjande gienom wåra Näfwerbåtar. Ty så wål wått alla fönfningar, som swåra wåttfall kan båten på samma sätt, som selfwa lasten, bäras öfwer eller förbi. Det är och handgripeligit, at dessa båtar, uppå de wått fönfka fall brukeliga broar (plana incli-

Anders Östberg

inclinata). Långt lättare kunna upp och nedföre släpas, än våra wantliga båtar. Värdefullt är, at man vid Niagara i Storra America, emellan sjöarna Ontario och Erie måste bära båtarna hela 6 fierdels wdg öfwer land, och det öfwer 3 mycket höga och temmeligen branta berg, emedan man de 6 fierdels wdg med båt omöjligligen färdas kan, dels för den häftiga strömmen, som i et ögnablick skulle lasta den största och starkaste båt öfwerända, dels och för det stora Niagara-fallet, som är om ei det högsta, dock det största i hela werlden, hwarest allt det watten, som kommer från sjöarna Lac Supérieur, Huron, Michigan och Erie, af hvilka hwardera uti storlet ei gifwa stort efter Östersjön, påföres sig utföre ett berg til något öfwer 70 alnars labråtta högd. När Herr Przles misshadits wid detta fall, har han sedt med förundran, huru lätt en näfwerbåt af 6 famnars längd blifwit buren dessa 6 fierdels wdg af 7 karlar, som wände båten med botnen upåt, lyfte saden af den på sina arlar, och lupo med den så fort, at Herr Przles hade swårt helt ledig följa dem. Påfängt skulle man och twifla om möjligheten, at fara up och ned före med dessa i hellska forgharna, allenast alla förschäftiga seg wid harnas uprättsning, Kunges ädrans utskalande, med mera, blefwe tagna.

Swen ser och icke huru bequämliga dessa näfwerbåtar wore, under föresallande hienteligheter, dels at fara på partier med, dels och med manskaps öfwer sättningar 1 m. m.

S. 6.

Sedan jag nu således lagt den oöwldiga läsaren under ögonen den nyssä, som öfwen wårt Fädernes land genom denna Americanska näfwerbåt kunde tillflyta, om han blefwe allmän, vill jag öfwen sids korteligen nämna huru den hos oss är lika lätt möjlig at gibras, som der. Hafsna wi icke samma bidrät, som de i America, hwar af wi kunna få näfret i våra tall, och Gran, råtter äro så tienliga at sy i hop näfweru med, som trots någonstund deras. Beck och såda hafsna wi til öfwerflöd, och i skället för deras Thuya kunna wi bruka vår gran til spålor, wränger, twärtrån och substanser, som dertill i anseende til sin lätt och seg, het tydes vara tienligast, eller och något annat träslag.

S. 7.

Slutligen lämna under Höga wederböndernas ompröfwande, om det icke wore rådligt, at låta gemene man til prof försärdiga en, ellet flera, sådana näfwerbåtar i sinet, at de derigenom, så wäl om sättet, huru de äro gjorde, som och deras fördelaktiga anittande kunde få sig någon under-
rättelse, och således förstås, at hellska försärdiga sig dessa mer
än behäftiga fartyg.

onen den nye
 ssa nådverbåt
 teligen nåinna
 a wi i de sam-
 våra tall, och
 ts någonfin de-
 deras Thuya
 fudständer, som
 eller och något

